

Kristologi og Tora-overholdelse blant messianske jøder i dag - en lesning av Richard Harvey: *Mapping Messianic Jewish Theology.*

RAYMOND LILLEVIK

Jøder som tror på Jesus blir gjerne regnet som et felt for spesielt interesserte innen kristen misjon. Det er nokså ufortjent. De som har kjennskap til den moderne bevegelsen av såkalte messianske jøder vet at diskusjonene i og rundt disse miljøene dreier seg om svært sentrale emner i kristen teologi og praksis.

Begrepet *messianske jøder* betyr jøder som hevder at det er kontinuitet mellom deres tro på Jesus og deres jødiske identitet. Dette er den mest vanlige betegnelsen i dag på jøder som tror på Jesus og som holder fast på en form for jødisk identitet.¹ Andre termer er og har vært «jødekristen», «Hebrew Christian», «Church Christian, o.s.v. Fenomenet har en historie knyttet til både antikken/oldkirken og kristent misjonsarbeid i moderne tid fra og med 1800-tallet, som dagens messianske jøder som regel er historisk knyttet til. Det er anslått at antallet Jesustroende jøder globalt utgjør ca. 150 000. Disse regnes iblant som «den messianske bevegelse», slik jeg gjør i det følgende, uavhengig av den enkeltes forhold til jødisk livsstil. Et klart mindretall av deltagerne er såkalte Tora-praktiserende, noe som gjør begrepet omstridt: De som legger vekt på Tora-

overholdelse vil ofte forbeholde dette begrepet (eller «Messianic Judaism») *om seg selv, mens de øvrige Jesustroende regnes av disse som personer med svak jødisk identitet.*² Bevegelsen i vid forstand manifesterer seg internasjonalt i form av små og middels store menigheter, eventuelt messianske synagoger og organisasjoner. Flertallet befinner seg i Nord-Amerika, minst 5000 (1999) i Israel, og resten ellers i den jødiske diaspora, eksempelvis i Russland og Tyskland.³

I spørsmålet om jødisk identitet som et kulturelt, religiøst og sosialt fenomen er den messianske bevegelse omtrent like mangfoldig og spenningsfylt som det jødiske samfunn ellers, men i tillegg diskuterer bevegelsen en rekke stridsspørsmål knyttet til forholdet mellom jødisk og kristen tradisjon. Her skal jeg begrense meg til diskusjonen om forholdet mellom kristologi og Tora-overholdelse, altså synet på Jesus og praktisering av jødisk tradisjon. Med Tora-overholdelse snakker vi ikke om legalisme eller antinomisme, men overholdelse av det som i kirkens historie har blitt kalt «seremonilovene» i Pentateuken. Dette innbefatter f.eks spiseforskriftene *kasbrut*, omskjærelse av gutter og ulike typer ofringer, og har med delvise unntak generelt ikke vært praktisert i kirken, i motsetning til etiske bud som de ti bud, som har vært kalt «moralloven».

Kristologien i messiansk jødisk teologi er omstridt i spørsmål om form så vel som innhold. Selv om flertallet av messianske jøder tror på både treenighetslæren og inkarnasjonen, råder det uvilje i mange miljøer mot tradisjonelle kristne uttrykk for disse emnene, for eksempel i form av de klassiske trosbekjennelser.⁴ Tora-overholdelse, eller spørsmålet om «hvor jødisk» jøder som tror på Jesus, skal være, og på hvilken måte, oppleves ofte spesielt følsomt fordi det berører personlig bakgrunn, dagligliv og den nære krets. Tilnærmingen er litt forskjellig blant messianske *jøder bosatt i Israel* i forhold til de i diasporaen, ettersom det å være israelsk borger gir en sterk jødisk identitet i seg selv, uavhengig av religiøs tro. For de som bor i USA og andre steder utenfor Israel, blir praktisering av jødisk livsstil i sterkere grad et mye mer kritisk spørsmål om å bevare en jødisk identitet for en selv og sine etterkommere.⁵

I sin doktoravhandling, *Mapping Messianic Jewish Theology: A Constructive Approach* fra 2009, gir Richard Harvey en over-

sikt over disse og flere emner.⁶ Harvey konkluderer med at det er 8 ulike kategorier eller “leirer” innen messiansk jødisk teologi:

1. Jødisk kristendom, kristosentrisk og reformert.
2. Hebraisk dispensjonalisme.
3. Israelsk nasjonalitet og gjenopprettelse.
4. NT Halacha, karismatisk og evangelisk.
5. Tradisjonell jødedom og Messias
6. Postmisjonær messiansk jødedom
7. Rabbinsk halaka i lys av NT.
8. Messiansk ortodoks jødedom.

På denne måten kartlegger og analyserer Harvey teologiske spørsmål, samtidig som han helt bevisst er forsiktig med å nevne hva han selv mener bør være kursen fremover.⁷ I praksis betyr det at ulike forståelser av omdiskuterte skriftsteder angående Toraens plass og praktisering hos Jesus og i urkirken, blir beskrevet der det er aktuelt, men uten at Harvey selv i særlig grad gir til kjenne eget syn.⁸ Viktige unntak fra Harveys nøytralitetslinje er at han avviser antitrinitarisk lære, selv om han vil inkludere (om ikke støtte) alternativer som bilateral ekklesiologi.⁹ Samtidig stiller han spørsmålstegn ved Baruch Maoz's *påstand om at rabbinsk jødedom ikke er autentisk jødedom*.¹⁰

I denne artikkelen vil jeg først presentere den kartleggingen Harvey har gjort. Så vil jeg gjøre det Harvey vil leserne skal gjøre etter å ha lest boken, nemlig komme med normative innspill. Min påstand er at Jesu forhold til loven er en nøkkel til å forstå nytestamentlige tanker om overholdelse av Toraen, samtidig som det sier noe grunnleggende om kristen enhet.

Kristologi

Som Harvey påpeker er mye av messiansk jødisk teologi situasjonsbetenget, og dermed er mange områder i teologien noe overfladisk behandlet. For eksempel når det gjelder læren om Gud tar de fleste for gitt den felles plattformen vi finner i kristendommens og jødedommens monoteisme. Det er i diskusjonen om Jesus det brenner mest i messiansk jødisk teologi, spesielt i spørsmålet om hans guddommelighet og hans

jødiske identitet.¹¹ Harvey beskriver denne debatten langs en akse, hvor posisjoner som er mest positive til tradisjonelle kirkelige uttrykk presenteres først, som regel ved Baruch Maoz (Israel) og Arnold Fruchtenbaum (USA). Disse legger vekt på å lese GT kristologisk, og forstås gjerne som talsmenn for en jødisk kristendom kritisk til jødisk tradisjon.¹² Derneft presenteres talsmenn for en tradisjonell kristen kristologi, men mest mulig jødisk uttrykt, ofte ved hjelp av tradisjonelle jødiske kilder. Dette gjelder blant annet Daniel Juster (USA) og David Stern (USA og Israel), og spesielt Tsvi Sadan (Israel), som bruker jødisk mystikk for å få frem Jesu guddom.¹³ Til sammen representerer disse nevnte posisjonene flertallet i den messianske bevegelsen i de fleste av stridsspørsmålene i Harveys bok.

Lenger ut på akse plasseres Mark Kinzers «Postmissionary Messianic Judaism», som Harvey bruker relativt mye plass på, på tross av at det er en minoritetsposisjon. Grunnen er at Kinzers kreative og lærde teologi er såpass brennaktuell i den messiansk jødiske debatten, med fokus på tradisjonell kristen kristologi jødisk uttrykt, samtidig som han opererer med ideen «the Hidden Messiah». Kort oppsummert mener Kinzer (og hans nettverk *Hashivenu* og Messianic Jewish Rabbinic Council) at på tross av tradisjonell jødedom avvisning av Jesus, så er han like fullt til stede med sin fylde i den jødiske tradisjon og blant det jødiske folk. Kinzers kristologi fremmer altså i sin konsekvens en såkalt «bilateral ekklesiologi». På dette punktet markerer Harvey en uenighet med Kinzer: At Jesus på sin side er trofast mot Israel betyr ikke med nødvendighet at dette i seg selv frelser folk som på sin side ikke tror på Ham.¹⁴ Kinzer er her inspirert av Lev Gillet, Franz Rosenzweig, Karl Barth, Jürgen Moltmann og Robert Jenson. Dessuten opplever jeg at denne tankegangen ligger nær opp til det Annet Vatikankonsils teologi om jødene i *Nostra Aetate*.¹⁵

Harvey presenterer så Uri Marcus (Israel), som står for en adoptiansk kristologi, det vil si at han underkjenner Jesu guddommelighet. Det er viktig å merke seg at dette synspunktet er hverken Harvey eller flertallet i den messianske bevegelse enig i.¹⁶

Toraen i teori og i praksis

Mens kapittelet om kristologi i liten grad blir koblet til øvrige tema i boken, er de to kapitlene om «Toraen i teorien» og «Toraen i praksis» mye sterkere satt i sammenheng med hverandre. Harvey følger mønsteret med å presentere posisjonene langs en akse, denne gangen fra Tora-negative til Tora-positive, som ofte er sammenfallende med posisjonene i kristologi-debatten. I praksis er debatanter som Fruchtenbaum mest kritisk, Kinzer og Marcus mest positiv, mens Juster og Stern de moderate. Mangfoldet i praktiseringen av jødisk tradisjon henger sammen med flere ting: Det generelle jødiske mangfoldet, uenighet om hvorvidt overholdelse av Toraen er obligatorisk for Jesus-troende jøder eller ikke, jødisk liturgi, innflytelse fra den karismatiske bevegelsen, kulturforhold, samt synet på Jesus (kristologien).¹⁷ Dessuten prøver man å balansere mellom hensyn til enkeltmenneskets åndelige frihet, enheten i det Jesustroende felleskapet, samt kallet mange opplever til å realisere en jødisk livsstil. Mens *Kasbrut* (de jødiske spiseforskriftene) og helligholdelse av sabbaten for mange i den messianske bevegelsen har mest betydning som jødiske identitetsmarkører, har man et mer kristologisk perspektiv på *pesach* (påskan). Omskjærrelse av guttebarn er vanlig.¹⁸

Mens Tora-negative talsmenn som Maoz og Fruchtenbaum personlig kan praktisere noen jødiske skikker, er de kritiske til Tora-observans som noe normativt eller verdifullt i teologisk forstand.¹⁹ De Tora-positive tar større plass hos Harvey, noe som ikke er så rart når man tar i betraktning alle løsningsforslagene når det gjelder å kombinere tro på Jesus og jødisk identitet. Dette gjelder særlig forholdet til den muntlige Tora, altså den jødiske tradisjon fra omtrent Jesu tid. Mens en del kun vil forholde seg til jødisk tradisjon slik den er begrunnet i Bibelen (og dermed, antar man, praktisert av Jesus), vil David Stern, sammen med bl.a. Daniel Juster (sistnevnte med sitt program *New Covenant Halacha Approach*), åpne for en tilpasset bruk av den muntlige Tora som noe teologisk og personlig verdifull. Riktignok da tilpasset ut fra både GT og NT, og med varhet for evangeliske verdier. Selv om Stern og Juster opererer med en del praktiske råd, gir de ikke noen komplett ny *halaka* (d.v.s. rabbinske forskrifter om utøvelse av jødisk tradisjon). I praksis

blir jødisk livsstil dermed ofte et spørsmål om den enkeltes og det lokale felleskapets valg- hvordan man praktiserer sabbaten, *kashrut* og *pesach*. Denne eklektiske tilnærmingen til jødisk tradisjon blir kritisert både av Tora-negative og av de som er enda mer positive, den mest betydningsfulle her er Kinzer.

Kinzer mener at ettersom rabbinernes respekt for loven og tolkning av jødisk lov og tradisjon har vært Guds måte å bevare det jødiske folk på opp gjennom historien, skal jødiske Jesustroende holde sabbaten og *kashrut* både hellig og helhetlig, samt innenfor rammen av jødisk og rabbinsk tradisjon. I praksis betyr det at man gir nokså detaljerte retningslinjer i tråd med konservativ jødedom (delvis også reformert, men i kontrast til ortodoks jødedom), ettersom man mener dette svarer til Jesu stilling til fariseerne, spesielt i Matteus-evangeliet. Man operer altså med en egen *halaka* for Jesustroende jøder parallelt med de *halaka*-versjoner som foreligger i det øvrige jødiske samfunnet. Dette henger sammen med at selv om man ønsker å bevare jødisk tradisjon, regnes den Tora-praksis man finner i GT og NT som en primær autoritet.²⁰ Mens for eksempel matlaging bør være forberedt i forkant av sabbaten, kan reiser godtas i spesielle situasjoner.²¹ Lystenning på sabbaten etc., bør for øvrig ikke tolkes kristologiske slik andre Tora-positive har for vane å gjøre, siden slike jødiske tradisjoner har en egenverdi i seg selv uavhengig av hva de sier om Jesus.²² Å forby eller overse praktisering av jødisk tradisjon, som *kashrut*, mener Kinzer er det samme som å la det jødiske folk gå til grunne. Dette er en påstand Harvey forøvrig mener flertallet av messianske jøder er uenige i.²³

For de som er enda lenger ute på den Tora-positive siden, som Elazar (Larry) Brandt, er ting prinsipielt mindre komplisert: Den rabbiniske *halaka* er gyldig og bindende for messianske jøder. For jøder som tror på Jesus er oppgaven å bekjenne Jesus i den jødisk ortodokse sammenhengen.²⁴

Jesus Messias og Toraen

Som nevnt ovenfor gir Harvey få innspill på hva han selv mener er de riktige svarene på de teologiske diskusjonene. Avslutningsvis nevner han noen momenter han mener bør forskes mer på innen messiansk jødisk teologi, som for

eksempel forholdet mellom åpenbaring og tradisjon, forholdet mellom kirken og Israel, samt forholdet mellom kristologi og utvelgelse. Pussig nok etterlyser han ikke mer bibelteologisk forskning, i hvert fall ikke eksplisitt.²⁵ Harvey gir derimot to *priori* forutsetninger for en fremtidig messiansk jødisk teologi:

1. Troen på Israels ubrutte paktsforhold med Gud.
2. Det unike med Jesus.

Det første punktet innebærer en avgrensning mot et sentralt punkt i tradisjonell kirkelig antijudaisme, nemlig erstatningsteologi. Denne har forstått frelseshistorien slik at Gud har annullert pakten med Israel på grunn av folkets kollektive forkastelse av Jesus: Kirken har nå overtatt det jødiske folks rolle som Guds folk og er arving til alle løfter i GT. Oppgjøret med erstatningsteologien hos mange faller i smak hos mange på grunn av erfaringene med jødehatet, og et generelt utbredt ønske om å unngå religiøs sjåvinisme. Samtidig berører det implisitt samtidig et sårt punkt: Det spente forholdet mellom mange messianske jøders sionisme og mange palestinske kristnes anti-sionisme. Palestinske kristne opplever erstatningsteologi som et teologisk vern mot israelsk politikk. En beskrivelse av det jødiske folk som gyldige arvtakere av landet blir fort en trussel. Her kan teologer komme i fare for enten å bli part i et akutt politisk traume, eller havne i en teologisk spagat. Likevel, med dette i bakhodet er antijudaisme et altfor viktig tema til at man skal la det ligge. I tillegg til at denne ideologien historisk har passivisert kristen solidaritet eller evne til nestekjærlighet overfor jødene, underminerer den også en grunnleggende tanke i Det nye Testamente: Guds trofasthet.

Når det gjelder overholdelse av Toraen, tror jeg at Harveys andre punkt, det enestående ved Jesus, gir det mest fruktbare teologiske perspektivet for både messiansk og annen kristen teologi. I *Mapping Messianic Jewish Theology* blir kristologien for det meste behandlet i lys av dogmene om treenighetslæren og inkarnasjonen. Dette er naturlig, siden diskusjonen handler mye om dette. Likevel gjør den isolerte presentasjonen meg litt mistenksom. Tidlig i min teologiske utdanning lærte jeg et hermeneutisk prinsipp om at all utleggelse av Bibelen kan sam-

menlignes med å skjære opp bløtkake: Det er best om kakestykkene, det vil si det aktuelle tema som er i fokus, alltid har med noe fra sentrum, altså Jesus og evangeliet. Dette prinsippet kan imidlertid misforstås. Det kan ikke brukes som en begrunnelse for at alt skal allegoriseres, heller ikke som begrunnelse for at enhver preken skal handle om at jeg som synder trenger å vende om. Poenget er å unngå at bibelske tema blir behandlet isolert fra det NT hevder er Bibelens sentrum. Det dreier seg om å la seg korrigere av det Jesus sier i Joh. 5.39:

«Dere gransker skriftene, for dere mener at dere har evig liv i dem – men det er de som vitner om meg!»²⁶

Dette perspektivet synes jeg er lite til stede hos Harvey, nærmere bestemt den teologiske sammenhengen mellom Jesus og Tora-overholdelse, både for messianske jøder og de øvrige Jesus-troende. Dette er et emne som er viktig for mange av Harveys kilder på forskjellige måter, eksempelvis for Maoz og Kinzer. Men jeg synes ikke Harveys belyser problemet særlig godt.

Når kristen misjon rettet mot jøder både fra jødisk og en del kirkelig hold har vært beskrevet som et «åndelig holocaust», skyldes det den historiske erfaringen at mange Jesus-troende jøder generelt sluttet å identifisere seg som jøder, frivillig eller ufrivillig.²⁷ Spesielt gjelder dette i spørsmålet om overholdelse av Toraen, som har en direkte kobling til kirkens og nytestamentlig kristologi. Dette kommer spesielt tydelig frem i Joseph Ratzingers (pave Benedikt 16) bok *Jesus fra Nasaret*. Her referer paven direkte til den kjente forsker og rabbiner Jakob Neusners drøfting av Bergprekenen. På tross av de gode jødiske verdiene Jesus forkynner, kan han ifølge Neusner ikke aksepteres av jøder som Messias, siden Jesu selvbevissthet og hans universalisering av Toraen oppløser den som et sosialt rammeverk for det jødiske folk.²⁸ Skulle det jødiske folk ta Jesus på ordet ville det altså opphøre å eksistere, konkluderer Neusner.

Den messianske bevegelsen er på mange måter et angrep på denne forestillingen om Jesus som en erstatningsteolog, selv om man altså ikke er helt enige om hva man skal komme med i stedet. Samtidig har refleksjonene rundt erstatningsteologien

og problematikken om Tora-overholdelse betydning for resten av kirken: Bevisstheten om at jøder tror på Jesus vil motvirke antijudaisme og antisemittisme, motarbeide antinomisme og neglisjering av GT i kirken, samt styrke bevisstheten om at kirken er multikulturell og at det er noe gudvillet i verdens kulturer, ikke minst den jødiske. Samtidig må det advares mot å gi ens egen kultur og nasjonalitet, enten den er jødisk, kinesisk eller norsk, en posisjon på linje med Kristus og evangeliet.

Slik jeg ser det, vil det tjene både den messianske bevegelse samt etablerte kirker å ta oxen ved hornene, ved å ta utgangspunkt i Neusners egen oppdagelse om sammenhengen mellom NTs kristologi og forholdet til Toraen. «Jeg forstår nå, at det Jesus krever av meg, det kan bare Gud forlange,» sier Neusner.²⁹ Jesus plasserer seg i praksis i Gud, giveren av Toraen, sitt sted, både i Bergprekenen og annen undervisning. Noe av det unike ved Jesus, er at all den hellighet vi trenger, kommer nå fra Ham som både oppfyller Toraen og samtidig er dens Herre. Denne innsikten forandret for det første oppfattelsen av Toraen for de Jesustroende jøder i NT, og åpnet for det andre opp for tilhørigheten til Guds folk for Jesustroende fra alle andre folkeslag.³⁰ Peters erfaringer i Acta 10-11 og apostelmøtet i Acta 15 er i grunnen manifesteringer av dette siste punktet. Det sies på disse stedene ikke noe om at jøder som tror på Jesus skal eller kan oppgi for eksempel *kashrut*. Perspektivet handler om å bli en del av Guds folk og hva som er grunnlaget for dette, både for jøder og ikke-jøder.

I luthersk språkdrakt kan man oppsummere dette med at den som tror på Jesus har allerede oppfylt loven³¹ Samtidig er ikke dette noe særluthersk. I et større historisk og økumenisk perspektiv henger dette standpunktet sammen med blant annet Thomas Aquinas' innsikt at Kristus identifiserer seg med hele Toraen, altså alle Guds bud i både GT og NT, på det mest intime.³² Den troendes forening med Kristus gjør at den som tror på Jesus kan ikke holde Toraen på samme måte som en som ikke tror på Ham. Den troende som vil være lydige mot Guds vilje, vil derfor bli henvist til Hans etiske vilje, uttrykt i Bibelen for eksempel i form av de ti bud, altså det som er blitt kalt moralloven. Syndoffer og renhetsregler (seremonilovene) er oppfylt av Kristus og trenger dermed ikke å praktiseres. Det

betyr altså ikke at slike skikker ble satt til side som utdaterte eller noe Gud tok avstand fra. De var derimot lover som var knyttet til Gud og Jesus på en annen måte enn lover som handler om etikk.³³ Aquinas-forskeren Holly Taylor Coolman mener at kirkens avvisning av at disse lovene skulle praktiseres, ikke handlet om at NT hadde erstattet GT. I stedet handlet det om at praktisering av seremonilovene måtte betraktes som respektløst overfor det offer og den renselse som Jesus hadde gjort, siden deres formål var å peke fremover mot oppfyllelsen i Ham. På den annen side antyder Coolman at slik praktiseringen av disse lovene engang pekte fremover mot Messias, kan de vel nå peke bakover på det han har gjort?³⁴ Slik åpner hun for fortsatt praktisering av seremonilovene.

Det at Jesus identifiseres med Toraens ulike dimensjoner forklarer, slik jeg ser det, hvorfor kristen lære tradisjonelt har holdt sammen det paradoksale ved at troen på Jesus er det som gir adgang til Guds rike, samtidig som man har insistert på å holde (i kristen terminologi) Loven, ja lovprist den. Forholdet kan forstås relasjonelt, i den forstand at den som elsker Gud vil av seg selv legge vekt på det Gud ønsker. Det er neppe uten grunn at Luthers *Et kristenmenneskes frihet* kobler frihet fra Tora-overholdelsen til krav om å likevel følge Guds lov, ved hjelp av brudemystikken.³⁵

Den katolske teologen Holly Taylor Coolman sier i sin anvendelse av Aquinas' drøfting av forholdet mellom Kristus og Toraen, at hvis kirken sier at ikke-jøder ikke trenger å følge jødisk tradisjon for å tilhøre Gud, kan den ikke kreve dette av *noen*. Da kan man heller ikke kreve det av messianske jøder.³⁶ Dette er essensielt i begrepet den kristne frihet, og er slik jeg ser det noe av anliggendet både i Galaterbrevet og Romerbrevet 14-15: Tora-overholdelse slik Kinzer og andre sterkt Tora-positive forskere presenterer den, kan dermed ikke være obligatorisk for messianske jøder i spørsmålet om man tilhører Gud eller ikke.

Dette ligger nært opp til det Michael Novak kaller «soft supersessionism,» altså tanken om at jøder trenger å tro på Jesus for at man skal leve i et fullbyrdet paktsforhold med Gud.³⁷ Samtidig mener jeg at begrepet «erstatning» her bommer på poenget. Det er ikke slik at Tora-overholdelse nå er annullert,

men snarere relativisert, ettersom nevnte avsnitt i Paulus brev til romerne tillater Tora-overholdelse for de som ønsker det, i den form de ønsker, så lenge dette ikke legger tvang på andre.³⁸ Saken er at det enestående ved Jesus problematiserer tendensen til å gi jødisk tradisjon autoritet som åpenbaring på linje med Bibelen/Jesus-åpenbaringen. Messiansk jødisk teologi virker preget av stor avstand mellom de som mener at jødisk tradisjon inkludert den muntlige Tora ikke har noen autoritet og de som mener den har ganske mye autoritet i forhold til Bibelen. Sammenlign forskjellen mellom Maoz og Kinzer. Den utbredte eklektiske tilnærmingen til jødisk tradisjon hos mange, som Stern og Juster, oppleves derimot for tilfeldig. Mens Maoz's posisjon kan hindre at messiansk teologi utvikler jødisk stedsenhet, står Kinzer i fare for å relativisere Bibelens rolle som teologisk kilde og autoritet hvor jødisk tradisjon kan oppleves som analog med hva man kjenner fra den Messias som *ikke* er «hidden.» Derfor foreslår jeg skissemessig å betrakte deler av rabbinsk jødisk tradisjon som en del av den allmenne åpenbaring. I luthersk tradisjon åpner dette som kjent for å se på elementer utenom den spesielle åpenbaringen i Jesus i Skriften som verdifulle, og samtidig la den apostoliske tradisjon i NT ha det siste ordet. Vel vitende om at tolkningen og praktiseringen av dette konseptet er teologisk omstridt, tror jeg det er fruktbart å bringe det på banen i den debatt og forskning som Harvey legger opp til, av minst to grunner:³⁹

For det første vil det å la Skriftens primat være avklart i forhold til jødisk tradisjon kunne bidra til å skape tilstrekkelige rammer for en felles messiansk jødisk teologisk metode, noe Harvey etterlyser. For det andre tenker jeg at dette ville være best av hensyn til «folka på gulvet,» de som utgjør den messianske bevegelse og som hver for seg lever med spørsmålet om Jesus og jødisk identitet på kroppen, og som kjenner på enten sympati eller motvilje til jødisk tradisjon på ulike måter. Målet kan ikke være at alle skal få være i fred uten kritikk, men at man slipper en debattsituasjon og spørsmål om dagliglivet hvor alt enten blir like viktig eller uviktig. Hvis overholdelse av Toraen kan oppleves som akseptert, men relativisert som norm, handler det kanskje ikke bare som et uttrykk for kristen frihet. Det kan også åpne for «praktisk messiansk kristologi» i

form av manifestering av og et kollektivt minne av hva Jesu gjerning innebærer, slik Holly Taylor Coolman foreslår.⁴⁰ Dessuten vil mange messianske jøder oppleve det som et solidarisk uttrykk for å styrke jødisk kontinuitet. Praktisering av en slik kristosentrisk evne til å tåle hverandre kan ikke minst gi hjelp for kunne klargjøre hva som utgjør den kristne enhet, ikke bare mellom messianske jøder, men mellom alle som tror på Jesus som Israels og verdens Messias.

Noter

- 1 Denne artikkelen er en lett revidert utgave av min prøveforelesning for Ph.D.-graden 16. august 2013 ved Det Teologiske Menighetsfakultetet.
- 2 Se Zaretsky, Tuvia, ed. (2004). *Jewish Evangelism: A Call to the Church* (Lausanne Occasional Paper 60: 23– 27, og Heitmann, Rolf Gunnar (2012). «The Global Messianic Movement», i *Chosen to Follow: Jewish Believers through History and Today*, ed. Knut H. Høyland and Jakob W. Nielsen ed. (Jerusalem: Caspari Center for Biblical and Jewish Studies), 113-126; 114.
- 3 Harvey, Richard (2009). *Mapping Messianic Jewish Theology: A Constructive Approach* (Colorado Springs: Paternoster), 2. Se for eksempel også Pfister, Stefanie, *Messianische Juden in Deutschland: Eine Historische Und Religionssoziologische Untersuchung*, Dortmund Beiträge Zu Theologie Und Religionspädagogik (Berlin: Lit-Verl., 2008). For øvrig må tall tas med en klype salt, av flere grunner er det vanskelig å få en god oversikt over omfanget. For eksempel er det flere messianske menigheter i USA som har en stor andel av ikke-jøder blant seg.
- 4 Harvey (2009): 51-53.
- 5 Heitmann (2012): 114-115.
- 6 Harvey (2009): 267. Harvey er Academic Dean and Tutor in Hebrew Bible and Jewish Studies at All Nations Christian College i Storbritannia.
- 7 Rosenberg, Jacob (2011). *Trinity Journal* 32, nr 1: 119-120.
- 8 Dette gjelder blant annet steder som Matt. 5. 17-19, 23.1-3, Mark. 7.19 og Rom. 10.4.
- 9 En teologi hvor både den messianske bevegelse og kirken må erkjenne at Kristus er nærværende i det jødiske folk og at man derfor har plikt til å leve i solidaritet med dette folket. Dette får soteriologiske konsekvenser, nemlig at man regner med at det jødiske folk som helhet skal bli frelst uavhengig av individuell tro på Jesus
- 10 Harvey (2009): 107, 123-130, 276-277, og Richard Harvey, "Worship and Witness to the Deity of Yeshua," 29, at <http://www.chosenpeople.com/symposium/papers2010/RichardHarvey.doc>, samt mail til meg 07.08.2013. I denne mailen sier han forøvrig også at han vil regne enkelte

talsmenn for doketisme som Jesus-troende. Dette henger sammen med en pågående debatt som impliserer navngitte personer.

- 11 Harvey (2009): 95. Harvey peker på at man i praksis da operer med delvis motstridende tradisjoner som rabbinisk tradisjon, aristotelisme, mystikk og moderne jødedom mot patristisk, skolastisk, reformert og moderne teologi.
- 12 Harvey (2009): 107.
- 13 Harvey (2009): 114-117.
- 14 Harvey (2009): 130.
- 15 Harvey (2009): 124-130, og Oftestad, Bernt Torvild (2013). «50 år siden Det annet vaticankonsil: Jødefolket og Vaticanum 2 – veien frem til et nytt syn på jødene», *St. Olav kirkeblad* nr. 3: 20-24, og Luzatti, Myriam Leah. «What makes a Jew “Jewish?”» (Paper at The Helsinki Consultation in Oslo, June 2013). Harvey presiserer på vegne av Kinzer at dette ikke er det samme som Karl Rahners «anonyme kristne,» selv om jeg har vanskelig for å se den praktiske forskjellen.
- 16 Harvey (2009): 130.
- 17 Harvey (2009): 187 og 201. Ifølge forskning Harvey referer til mener mellom 13 og 23% av messianske jøder at det er obligatorisk for dem å overholde Toraen i tradisjonell jødisk forstand.
- 18 Harvey (2009): 185.
- 19 Harvey (2009): 140-147, og 191.
- 20 Harvey (2009): 171-173.
- 21 Harvey (2009): 201.
- 22 En advarsel Stern deler, se Harvey (2009): 220.
- 23 Kinzer baserer seg bl.a på David Rudolphs alternative eksegese av Mark. 7, se Kinzer, Mark S. (2005). *Post-Missionary Messianic Judaism: Redefining Christian Engagement with the Jewish People* (Grand Rapids, Mich.: Brazos Press), 57.
- 24 Harvey (2009): 179.
- 25 Generelt etterlyser nytestamentleren Richard Briggs mer plass til dette i Harveys og øvrige messianske jødiske teologer. Se Briggs, Richard. “The Nature of Messianic Jewish Theology Part 4,” <http://mappingmessianic.blogspot.no/>. Nedlastet 07.08.2013.
- 26 Takk til mine lærere ved Bibelskolen i Grimstad for dette perspektivet.
- 27 Torm, Axel (1990). *Israelsmission og Israels mission: Om kirkenes nybesindelse på sit forhold til Israel*. Århus: OKAY-BOG, 209-214. Her beskrives mye av utviklingen av topaktsteologien i den økumeniske samtalen siden 1960-tallet.
- 28 Ratzinger, Joseph (pave Benedikt 16, 2007). *Jesus fra Nasaret. Del 1. Fra dåpen i Jordan til forklarelsen på berget* (Oslo: Avenir), 76-87; 83.
- 29 Ratzinger (2007): 83.
- 30 Levy, Antoine (2013). “Tying and untying shoes: a Church-Jew Messianic approach to Torah fulfillment” (foredrag ved The Helsinki Consultation i Oslo, Juni 2013), 18-19. Levy argumenterer ut fra et “Hidden Messi-

- ah"-persepektiv jeg personlig synes er vanskelig å forsvare, men han er tydelig på dette bibelteologiske punktet.
- 31 Jfr. for eksempel organiseringen av katekismen. Jensen, Oddvar Johan (1997). *Katekismens teologi: En innføring I Luthers katekismer* (Oslo: Credo), 44-47, og Martin Luther (2002). *Et kristenmenneskes frihet* (Sandefjord: Det evangelisk lutherske kirkesamfunn), 27 og 53.
  - 32 Coolman, Holly Taylor (2010). «Christological Torah.» *Studies in Christian-Jewish Relations* 5: 5. Coolman argumenterer her thomistisk.
  - 33 Coolman (2010): 10.
  - 34 Coolman (2010): 11.
  - 35 Luther (2002): 24-26.
  - 36 Coolman (2010): 2.
  - 37 Coolman (2010): 1. Med «mild» erstatningsteologi menes den versjonen hvor Gud ikke har forkastet Israel, men at jøder trenger å tro på Jesus for å leve i samfunn med Gud.
  - 38 Både i form av de ulike jødiske retningene som i dag eksisterer (ortodoks, reformert o.s.v.), samt spørsmålet om bibelsk eller rabbinisk tradisjon. Rent historisk og vitenskapelig er det ofte vanskelig både å definere hva i denne tradisjonen som kan forutsettes kjent på Jesu tid, og å kunne si om rabbinisk tradisjon utgjør bakteppet for NT, eller om denne tradisjonen snarere er en reaksjon på de tidlige kristnes tolkning av Toraen og Israel. Se Skarsaune, Oskar (2012). "Who Influenced Whom? Contours of a New Paradigm for Early Jewish-Christian Relations", i Knut H. Høyland og Jakob W. Nielsen (red.), *Chosen to Follow: Jewish Believers through History and Today* (Jerusalem: Caspari Center), 35-52.
  - 39 I norsk sammenheng kan jeg henvise til de ulike tilnærmingen man finner hos Aksel Valen-Sendstad og menighetsfakultetet, se Valen-Sendstad, Aksel (1979). *Kristen dogmatikk* (Oslo: Luther forlag), 39-45, og Asheim, Ivar (1994). *Mer enn normer: Grunnlagsetikk* (Oslo: Universitetsforlaget), 73-83.
  - 40 Coolman (2010): 11.

Raymond Lillevik (1973), Cand. Theol. Det Teologiske Menighetsfakultetet i Oslo 1998, PhD. 2013 samme sted. Lektor ved Kristen Videregående Skole i Nordland (KVN) i Nesna, bakgrunn som pastor i Den Evangelisk Lutherske Frikirke, bl.a. som medlem av Frikirkens fagråd for Israelsmisjon og de palestinske områdene.

Christology and Torah-observance among today's Messianic Jews – A reading of Richard Harvey: *Mapping Messianic Jewish Theology*.

The article surveys Richard Harvey's work on the contemporary theological debate and practices in the Messianic Jewish Movement, operating with 8 positions covering a number of issues. My article in particular focuses on how the leading part-takers of the debate deal with the view on Jesus (Christology) and the role of the Torah and observance of Jewish lifestyle (Torah-observance) for Jewish believers in Jesus. In the last part of the article I discuss how the uniqueness of Christ and his own identification with the Torah, understood both as the ethical law and the ceremonial law. This relativizes the function of the Jewish tradition as mandatory, and at the same time opens up for a practicing of this tradition for those who want to maintain a Jewish identity.